

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЗАГОРУЛЬКО МАРІЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК 111.852 (477.51) "16-17"

**ЕСТЕТИЧНИЙ ТЕЗАУРУС ЧЕРНІГІВСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНО-ФІЛОСОФСЬКОГО
КОЛА ДОБИ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО**

спеціальність 09.00.08 – естетика

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії та культурології Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Личковах Володимир Анатолійович,
Чернігівський національний технологічний університет,
професор кафедри гуманітарних дисциплін

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Бондаревська Ірина Андріївна,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
професор кафедри філософії та
релігієзнавства;

кандидат філософських наук, доцент
Пушонкова Оксана Анатоліївна,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
доцент кафедри філософії

Захист відбудеться 25 вересня 2014 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.28 при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: Україна, 01601, Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитись в Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розісланий “12” серпня 2014 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Живоглядова І.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження визначаються тим, що у вивченні історії української естетичної думки доба Бароко набуває особливої питомої ваги. Саме в цей час завершується становлення донаукового вітчизняного естетичного дискурсу з відповідним тогочасним світоглядно-понятійним апаратом, розчиненим у духовному пласті культурного середовища українського Бароко. А на бароковому тезаурусі (ідеях, поняттях, концептах, образах), закладеному в другій пол. XVII – першій пол. XVIII ст., розпочинає свій розвиток вітчизняна естетична думка наукового періоду, власне естетика як наука.

Через аналіз барокового тезаурусу стає можливим розкриття фундаментальних принципів та засобів виразності художньої творчості, з'ясування механізмів («секретів») поетичної творчості (зокрема, «естетики дивовижного», «чудного-а-містеріального») українського Бароко з позицій сучасної естетичної теорії. Доцільність звернення до аналізу естетичного тезаурусу українського Бароко на прикладі духовної спадщини Чернігівського літературно-філософського кола (далі ЧЛФК, або «Чернігівські Афіни»: Лазар Баранович, Іоанікій Галятовський, свт. Димитрій (Туптало), Іоанн Величковський, свт. Іоанн (Максимович), Іоанн Щирський, Йосип Лип'яцький, Лаврентій Крщонович та ін.) полягає в тому, що таке дослідження дозволяє в подальшому розкрити закономірності розвитку естетичної думки в Україні, акцентуючи увагу на її процесуальності та наступності. З'являється можливість продемонструвати історичну динаміку теоретико-естетичних ідей, поглядів і позицій, показати спадковість донаукової (імпліцитної) і наукової (експліцитної) естетики, тобто протоестетики та естетики в сучасному розумінні; побачити еволюцію (поступ) українського художньо-естетичного дискурсу.

Українське Бароко є об'єктом дослідження в різних сферах гуманітарного знання – філософії, культурології, історії і історичного літературознавства, мистецтвознавства, релігієзнавства, поетики та естетики. Студіювання вітчизняних літературних пам'яток цієї культурної доби започатковується у кін. XIX – на поч. XX ст. (П. Житецький, П. Попов, М. Петров, М. Сумцов, В. Перетц, В. Резанов та ін.), продовжується в XX ст. (Д. Чижевський, О. Білецький, Г. Сивокінь, В. Кречотень, В. Маслюк, В. Шевчук та ін.) і на поч. XXI ст. (С. Журавльова, І. Ісіченко, О. Матушек, Г. Самойленко, Т. Сидоренко, О. Ткаченко).

З другої пол. XX ст. творчий доробок вітчизняних діячів культури Бароко осмислюється й аналізується не тільки з позицій вивчення історії української філософії (А. Бичко та І. Бичко, В. Горський, В. Нічик, М. Кашуба, Я. Стратій та ін.), поетики та риторики (Г. Сивокінь, В. Маслюк), але також *sub specie aethetica*, – досліджуючи історію естетичної думки України (І. Бондаревська, Л. Довга, І. Іваньо, Д. Кучерюк, Л. Левчук, Д. Наливайко, М. Ольховик, В. Панченко, Б. Парахонський, Р. Радишевський, М. Савельєва, С. Уланова та ін.). Крім того,

аналіз художньої культури українського Бароко є важливим аспектом дослідження вітчизняних мистецтвознавців і культурологів. Теоретичні позиції, наведені в їх працях (А. Адруг, О. Зосім, А. Макаров, Д. Степовик, Л. Терещенко-Кайдан, В. Шульгіна та ін.), мають евристичну цінність для естетичних досліджень культури і мистецтва доби українського Бароко.

На межі ХХ-ХХІ ст. стає помітною і зацікавленість щодо вивчення Чернігово-Сіверської філософської та культурологічної регіоніки (В. Личковах, С. Мащенко, В. Пуліна, В. Співак, Л. Чорна, О. Чорний, В. Шевченко), в т.ч. звертання до естетичної думки діячів ЧЛФК, зокрема Лазаря Барановича (М. Ольховик). Разом з тим, дослідження творчої діяльності і духовного спадку «Чернігівських Афінів» домінують на сучасному етапі переважно у сфері літературознавства (І. Бетко, С. Журавльова, О. Зосимова, І. Ісіченко, Т. Левченко, Т. Сидоренко, О. Ткаченко, Л. Ушкалов, В. Шевчук та ін.), аніж у царині естетики. На часі є необхідним проведення ґрунтовного дослідження культурно-мистецької спадщини ЧЛФК з точки зору історії естетики, зокрема через аналітику естетичного тезаурусу його представників, імплікованого в артефактах і текстах українського Бароко.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах основного напрямку теоретико-естетичних досліджень аспірантури кафедри філософії та культурології Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка «Філософія мистецтва в українському естетичному дискурсі», а також у зв'язку з розробкою теми «Чернігово-Сіверська культурологічна регіоніка» (протокол № 1 від 2 вересня 2008 р.).

Мета дослідження – реконструювання, конституювання й систематизація естетичного тезаурусу доби українського Бароко на основі аналізу світоглядно-філософського та художнього дискурсу діячів Чернігівського літературно-філософського кола (ЧЛФК) та виокремлення естетосфери «Чернігівських Афінів».

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних дослідницьких *завдань*:

- аргументувати вибір ЧЛФК як предмета естетичного дослідження в контексті ідей українського Бароко;
- уточнити поняття естетичного тезаурусу стосовно доби українського Бароко та визначити шляхи його реконструкції, конституювання й систематизації;
- виокремити основоположні принципи художньої творчості в естетичному тезаурусі українського Бароко на матеріалах поезики, риторики і мистецтва ЧЛФК та їх втілення в бароковому художньому мисленні й творчості;
- дослідити модифікації розуміння прекрасного (краси), застосовуючи історико-культурологічний, діахронічний та лінгвоестетичний підходи, зокрема через «калістику слова»;
- розкрити «гносис ісихії» як змістовий і конструктивний чинник тезаурусного конституювання в контексті світоглядного принципу софійності;

- дослідити особливості барокового художнього мислення через феномен синтетизму як системостворюючого принципу естетичного тезаурусу вітчизняного Бароко;
- з'ясувати сутність емблематичності, символізму, емблематичного мистецтва на основі лінгвоестетичного підходу до вивчення мистецтва доби українського Бароко;
- віднайти тезаурусні складові світоглядного концепту і художнього образу «сад» («вертоград») у протоестетиці Бароко;
- розкрити суть барокової поетики дивовижності на основі тезаурусної «скарбниці» творчого спадку «Чернігівських Афін».

Об'єктом дослідження виступає духовна спадщина Чернігівського літературно-філософського кола, що понятійно віддзеркалюється через естетичний дискурс доби українського Бароко.

Предмет дослідження: естетичний тезаурус представників «Чернігівських Афін» в культурному контексті і протоестетиці українського Бароко.

Методи дослідження: загальнонаукові методи аналізу, систематизації та узагальнення представлених у духовній спадщині ЧЛФК естетичних ідей, понять та образів. У зв'язку з імпліцитним характером естетичного дискурсу українського Бароко в процесі дослідження відповідного тезаурусу використовувались філософські методи герменевтики, феноменології, психології творчості і сприйняття. Принципово важливими для дослідження стали історико-культурологічний та лінгвоестетичний підходи, а також застосування контент-аналізу. Специфіка дослідження барокового естетичного тезаурусу на матеріалах «Чернігівських Афін» потребувала також використання біографічного методу аналізу творчої спадщини представників ЧЛФК.

У роботі актуалізуються окремі ідеї з праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, в яких аналізуються питання зв'язку естетики і релігієзнавства, мистецтва і релігії, естетики і гомілетики (В. Бичков, В. Головей, Л. Довга, В. Ісаєв, О. Куценко, О. Пушонкова, П. Флоренський, С. Хоружий, А. Царенок, В. Шелюто, В. Ятченко), мистецтва і духовної культури в цілому (С. Аверінцев, Г. Аляєв, В. Зубов, С. Канарський, Н. Кривда, С. Кримський, Л. Левчук, О. Лосєв, В. Малахов, О. Наконечна, О. Оніщенко, В. Панченко, О. Поліщук, М. Попович, О. Потебня, Л. Чабак, В. Шестаков, Г. Шпет, Ю. Юхимик та ін.). Належна увага надана текстам дослідників давньої української літератури, що мають теоретичну цінність для реконструкції та конститування естетичного тезаурусу українського Бароко (О. Ткаченко, Л. Ушкалов, В. Шевчук).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше естетичний тезаурус українського Бароко розглядається на матеріалах духовної спадщини «Чернігівських Афін» як його типового репрезентанта. Аналізуються малодосліджені та зовсім недосліджені латиномовні джерела (курси поетики, риторики та філософії, прочитані у ЧЛФК), польськомовні та

«макаронічні» джерела (літературна спадщина). Робота написана на міждисциплінарному перетині естетики, філософії, культурології, релігієзнавства, літературознавства, мистецтвознавства.

Наукова новизна дослідження концептуально конкретизується в наступних *теоретичних положеннях*, які виносяться на захист:

- поглиблено уявлення про феномен «Чернігівських Афінів» як типового репрезентанта культури українського Бароко. Архітектурне, музичне й образотворче середовище, філософські й літературні надбання ЧЛФК уможливають реконструкцію та конституювання вітчизняного естетичного тезаурусу цієї доби;

- уточнено поняття «естетичний тезаурус» для аналізу протоестетики українського Бароко. У дисертації «естетичний тезаурус» охоплює концепти і перцепти, характерні для художнього мислення представників «Чернігівських Афінів», реконструйовані з уцілілих поетик та риторик, творів релігійно-філософського характеру; епістолярного та віршованого спадку, гомілій. Проведено також дослідження окремих зразків книжкової графіки та іконографії як джерел виявлення понятійного інструментарію, мотивів, топосів, образів і сигнатур, характерних для доби українського Бароко;

- вперше обґрунтовуються *принципи* конституювання та систематизації барокового естетичного тезаурусу, як то принципи *мімезису*, *софійності*, *духовного синтетизму*, які розкриваються через родові групи понять – «калістика слова», «гносис ісихії», «синергія серця»;

- у контексті барокового світогляду і художнього мислення *розуміння прекрасного (краси)* вперше модифікується через низку тезаурусних понять: Краса Божественна (Премудрість Божа); Боже Домобудівництво (Боже Провидіння); краса як святість (досконалість); гармонія, довершеність; «радісне художество»; краса «внутрішньої людини»; «краса мисленнєвого»; краса висловлювання (*dignitas* – «достоїнство», *elegantia* – «вишуканість», *venustas* – «привабливість», «прелесність»).

- вперше з'ясовано, що змістовим і конструктивним чинником тезаурусного конституювання у контексті світоглядного принципу софійності є «гносис ісихії» як поняття «естетики дивовижного», де досягання «чудного-а-містеріального» відбувається на рівні «цільного», неартикульованого знання («Слова»);

- поглиблюється розуміння духовного синтетизму української ментальності і художнього мислення, через який виокремлюється такий системостворюючий принцип конституювання естетичного тезаурусу вітчизняного Бароко як «синергія серця» («відчуття серцем», «переживання серцем», «пізнання серцем», «радість серця», «раціональна чуттєвість»);

- на основі лінгвоестетичного підходу уточнено розуміння емблематичності, символізму, «емблематичного мистецтва». Барокова семіосфера пов'язується дисертантом з «раціональною чуттєвістю», що виступає конститутивним чинником у реконструкції естетичного тезаурусу;

– вперше встановлено, що, виконуючи функцію естетизації філософського, проповідницького та поетичного тексту, світоглядний концепт і художній образ «сад» (бароковий «дивосад») сполучається з елементами «естетики флористики» та образом виноградаря (садівника);

– запропоновано авторське розуміння суті поетичної творчості в українському Бароко через естетику «дивовижного», «чудного-а-містеріального». У творчому процесі вирішальне значення має художнє відтворення естетичного тезаурусу, використовуючи барокові концепти і перцепти, метафори, алегорії, символи, різноманітні тропи тощо, апелюючи до семіосфери поетичного слова і асоціативних зв'язків в естетиці «кончето».

Особистий внесок автора. Робота та публікації за темою дисертаційного дослідження виконані дисертантом самостійно. За матеріалами дисертації автором написано один підрозділ у колективній монографії «Історія української естетичної думки» (за ред. проф. В. А. Личковаха).

Теоретичне і практичне значення. Отримані результати сприятимуть подальшому дослідженню естетичного дискурсу вітчизняного Бароко та його регіональних специфікацій. Матеріали дисертації можуть бути використаними для продовження розробки історії української естетичної думки та читання спецкурсів з естетики, історії української культури, мистецтвознавства, літературно-художньої критики.

Апробація результатів дослідження здійснена під час їх обговорення на кафедрі філософії та культурології Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Основні результати дослідження знайшли втілення у доповідях на наступних конференціях. Міжнародні наукові та науково-практичні конференції: «Філософський та літературознавчий виміри сучасних гуманітарних досліджень» (м. Суми, 2009), «Полікультуротворча діяльність 2010» (м. Київ, 2010), «Дні науки філософського факультету» (м. Київ, 2010, 2013, 2014), «Людина та її ідентичність у добу глобалізації» (м. Львів, 2010), «Гуманітарні та соціальні науки: HSS-2011» (м. Львів, 2011), «XXIV Читання, присвячені пам'яті засновника Львівсько-Варшавської філософської школи К. Твардовського» (м. Львів, 2012), «Діалог культур: Україна-Греція» (м. Київ, 2012, 2013), «Трансформаційні процеси в освіті і культурі» (м. Київ, 2013), «Розвиток громадянського суспільства: духовність і право» (м. Івано-Франківськ, 2013). Всеукраїнські науково-практичні конференції: «Кулішеві читання з філософії етнокультури» (м. Чернігів, 2009, 2010, 2011), «Візуальність в українській культурі: Статус. Динаміка. Контексти» (м. Черкаси, 2013). Всеросійські наукові конференції з міжнародною участю: «XXIII Єршовські читання» (м. Ішим, 2013), «Культура як вид людського буття та пізнання» (м. Ішим, 2013).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційної роботи знайшли відображення у 16 наукових працях: 1 підрозділ у колективній монографії, 5 статей у фахових виданнях (одна з

них має наукометричний статус); 10 статей і тез за матеріалами конференцій, у т.ч. опублікованих за кордоном.

Структура дисертації визначається метою дослідження та логікою реалізації його основних завдань. Робота складається із вступу, трьох розділів (дев'яти підрозділів), висновків, списку використаної літератури (257 найменувань) і додатків. Загальний обсяг дисертаційного дослідження – 263 сторінки (211 сторінок – основна частина).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** характеризується актуальність та доцільність розробки проблеми, окреслюється мета і завдання, визначаються об'єкт, предмет, методологія, методи та наукова новизна дослідження, основні положення, що виносяться на захист, їх теоретичне і практичне значення, форми і показники апробації основних дисертаційних ідей і положень.

У **першому розділі – «МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНО-ФІЛОСОФСЬКОГО КОЛА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО»** – висвітлено стан досліджень історії та здобутків Чернігівського літературно-філософського кола (ЧЛФК) як складової культури українського Бароко, обґрунтовується можливість і доцільність вивчення барокового естетичного тезаурусу на прикладі духовної спадщини ЧЛФК, окреслюються історіографічні, культурно-історичні й філософсько-естетичні засади дисертаційної роботи.

У **підрозділі 1.1 – «Чернігівське літературно-філософське коло: історіографія та стан сучасних досліджень»** – проаналізовано історіографію духовної спадщини ЧЛФК, в т.ч. сучасну літературу з проблеми.

З точки зору історіографії та культурно-історичної характеристики Чернігівський осередок поетів як історико-літературне явище доби Бароко проіснував майже ціле століття (прибл. з 1657 по 1750 рр.). Його творче існування можна поділити на три періоди: 1) період згуртування навколо Лазаря Барановича (1657-1693); 2) період свт. Іоанна Максимовича (1697-1712); 3) період діяльності «Чернігівських Афінів» за часів Амвросія Дубневича (1742-1750). Якщо виокремлювати поетичне коло власне «чернігівців», тобто тих представників ЧЛФК, які певний період часу жили і творили в Чернігові, то тут слід назвати Лазаря Барановича, Іоанкія Галятовського, Іоанна Величковського, Інокентія Щирського, Лаврентія Крщоновича, свт. Димитрія (Туптала), свт. Іоанна (Максимовича), свт. Антонія (Стаховського), а також викладачів чернігівського колегіуму (наприклад, Й. Лип'яцького) та «неопоетів» – учнів колегіуму, імена яких, на жаль, залишилися невідомі (за винятком А. Максимовича та О. Павловського). Також з Черніговом пов'язана доля

відомого українського друкаря-гравера Леонтія Тарасевича, який деякий час працював у чернігівській друкарні.

Сучасні дослідження духовного спадку ЧЛФК засвідчують, що його діячі були типовими представниками українського Бароко, в яких виразно репрезентований «дух» тогочасної української культури, закарбований в їхніх літературних творах, поетиках, риториках та у текстах філософського і релігійно-проповідницького характеру. Саме у духовному спадку ЧЛФК в імпліцитній формі, у латентному вигляді, присутні ідеї, поняття і образи, що характеризують тогочасний бароковий «дух епохи», «чуття життя», «образ світу» і чуттєво-небайдуже світовідношення, тобто естетичне як таке, але у невідрефлектованій формі.

У підрозділі 1.2 – «Українське Бароко як історико-культурний та художньо-естетичний контекст діяльності Чернігівського літературно-філософського кола» – досліджується барокова естетосфера діяльності ЧЛФК, яке мало своє архітектурне, музичне, образотворче, літературне, освітнє середовище, а філософсько-естетичні погляди були розчинені у полемічній, проповідницькій і поетичній творчості, а також у навчальних курсах «Чернігівських Афін».

Доба Бароко формувала своєрідне світобачення і спосіб мислення: барокова людина сприймала світ і мислила антитетично, співставляючи опозиції земне-небесне, святе-гріховне, добро-зло; мир та спокій – війна та ворожнеча тощо. У мистецтві це виявляється через динамізм художніх форм, їхню рухливість, образні контрасти, алегорії, концептизм. «Воля до Бароко» (Х. Ортега-і-Гассет) проявилася у містичній символічній образності, емблематичності, метафоричному позначенні вищих смислів («чудне-а-містеріальне» – Г. Сковорода). Світ розумівся як Книга, написана Богом, котру треба читати й розшифровувати.

Барокова вибаглива метафора ставала художньо-естетичним способом пізнання суперечливої дійсності. Прагнення до рівноваги протилежностей та їхньої гармонії виявилось в естетичному принципі «гострого розуму», дотепності. Схильність барокової *Homo ludens* до «кончето», так шанованого бароковою поетикою, проявилася тут у грі зі словами, смислами і текстом; в естетиці життя – у грі з долею, в ігрових формах індивідуальної екзистенції, в театралізованих прийомах соціального самоствердження. Жвавість, кмітливість, винахідливість, дотепність утверджувались в критичному й водночас оптимістичному ставленні до світу, знаходячи вияв у ментально типовому українському іронізуванні.

Крім того, необхідність постійного захисту Вітчизни поступово призвела до поширення ідеї глоризації у бароковій поетиці. Найвиразніше це проявилось в панегіриках видатним особам, в яких оспівувалися їхні чесноти. З точки зору «духу епохи» також виокремлюються барокове прагнення до універсалізації та систематизації (каталогізації), підвищена «патетика», пишна емоційність, мальовничість, декоративізм.

Аналіз історико-культурного та художньо-естетичного змісту духовної спадщини ЧЛФК свідчить про те, що діяльність «Чернігівських Афінів» розгорталась не тільки в контексті вітчизняного, але й західноєвропейського Бароко. Так, спільноєвропейська ідея сприйняття світу як театру закарбована у бароковому тезаурусі в назві літературних творів «Феатронъ, или позоръ нравоучительный» свт. Іоанна (Максимовича), «Театр довговічної слави» Петра Армашенка. Яскравим прикладом барокового кончетового мислення слугує збірка віршів «Лютня Аполлонова» Лазаря Барановича. Творчість церковного композитора Симеона Пекалицького знайомить з бароковим партесним концертом. Ці та інші артефакти ЧЛФК уможливають досить повну й цілісну реконструкцію естетичного тезаурусу барокової поезики і мистецтва в Україні.

У підрозділі 1.3 – «Естетичний тезаурус українського Бароко: проблема реконструкції та конституювання на матеріалах духовної спадщини “Чернігівських Афінів”» – обґрунтовується поняття «естетичний тезаурус», котре стає системоуворюючим в аналізі протоестетики українського Бароко з точки зору теоретичного відтворення її принципів, ідей, категорій, образів-концептів.

Тезаурус (від *гр.* θησαυρός та *лат.* thēsauros – «скарбниця», «сховище для зберігання») є, власне, словником термінів, тобто понять спеціальної сфери, в т. ч. наукової. Концепт «естетичний тезаурус» у широкому сенсі означає понятійно-категоріальний апарат, котрий включає до себе як загально-естетичні категорії, так і «концепти і перцепти» (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі) певних напрямків естетичної думки, понятійну систему мислення окремих персоналій. Він є логічно визначеним обсягом знань, понятійно-категоріальним простором естетичної свідомості, мислення, науки. У сучасній науці поняття «тезаурус» вживається не тільки в лінгвістиці, психології, природознавстві. Широкого вжитку воно набуває також у філософії (А. Муравйов, В. Росс, А. Смирнов та ін.).

Естетика як самостійна філософська дисципліна має свій власний тезаурус, що налічує багато різноманітних термінів і понять, категорій і образів-концептів, якими оперують для пояснення теоретичних і практичних аспектів естетичного і художнього дискурсу. Досить систематизовано він подається у працях В. Бачиніна, А. Беляєва, В. Бичкова, М. Булатова, А. Канарського, Л. Левчук, О. Лосєва, В. Мовчан, В. Шестакова, Є. Яковлєва, Н. Яранцевої: це відомі «поняття-категорії». Найбільш систематизованим і структурованим в українських підручниках з естетики естетичний тезаурус постає у розробках проф. В. Панченко для пояснення системи категорій естетики. Крім того, в сучасній естетичній думці існує і практика суверенного використання поняття «естетичний тезаурус» (В. Личковах, В. Пуліна, Л. Чабак).

У реконструкції й конституюванні естетичного тезаурусу українського Бароко виокремлюються основоположні стиле- і системоутворюючі принципи, що обґрунтовують вітчизняну барокову «протоестетику», – принципи мімезису, софійності, духовного синтетизму.

На основі цих принципів у дисертації складаються родові групи понять: «калістика слова», «гносис ісихії», «синергія серця», «раціональна чуттєвість». Вони дозволяють зрозуміти естетичну рефлексію чуттєвої культури українського Бароко на сучасному теоретичному рівні.

У другому розділі – **«ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРИНЦИПИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЕСТЕТИЧНОГО ТЕЗАУРУСУ В ПОЕТИЦІ, РИТОРИЦІ ТА МИСТЕЦТВІ "ЧЕРНІГІВСЬКИХ АФІН"»** – розбудовуються теоретичні принципи тезаурусного групування естетичних понять, інкорпорованих у регіональні контексти культури українського Бароко.

У підрозділі 2.1 – **«Принцип мімезису і «калістика слова» в поетико-риторичному дискурсі»** – на засадах лінгвоестетичного контент-аналізу понять «мімезис» та «краса» доводиться, що поетика й риторика в «Чернігівських Афінах», як і в українському Бароко в цілому, розумілися як мистецтво художнього мислення і «красного слова», в основу якого покладено поетичний (творчий) вимисел. Естетичним принципом процесу художнього творення постає «мімезис» в аристотелівській традиції розуміння, збагаченій виражальними конотаціями барокового естетизму.

У ході аналізу рефлексій щодо сутності поезії та риторики підкреслюється, що в «Чернігівських Афінах» естетичному мімезису надавали зображально-виражальний характер. Тут бароковий тезаурус мистецтва «красного слова» конституюється у двох напрямках: 1) у напрямку вироблення творчого, евристичного наслідування мистецького стилю, де розглядається крізь аналіз риторичних стилів; 2) у напрямку творення художнього зображення (з «вимислом»), де осмислюється крізь призму створеного художнього образу. На шляху реїфікації творчого задуму відбувається синтез краси риторичного стилю та краси втіленої авторської ідеї у завершеному витворі словесного мистецтва (поетичного й риторичного), що породжує феномен «калістики слова».

В естетичному тезаурусі цієї родової групи поетико-риторичних понять художнє зображення поціновується через красу висловлювання під кутом зору міметичної реалізації творчих «ейдосів»: 1) ейдоса *movēre-delectāre-docēre* (зворушити-розважити-навчити), в якому систематизовані «чесноти стилю» – *достойнство* (чоловіча краса в античній поетико-риторичній традиції), *елеганція*, *привабливість* (відповідно, жіноча краса), *привнесена краса*; 2) риторико-естетичного ейдоса «гострого розуму» (концептизму), в чому виявляється барокова *гармонія «узгодженого неузгодженого та неузгодженого узгодженого»*, яка поціновується як концептивна «краса мисленнєвого» – дотепність, швидкість та гнучкість думки; 3) риторико-естетичного ейдоса *декоруму*, конституюючими елементами якого постають *почуття міри* та риторичне *мистецтво ампліфікації* (розгортання теми висловлювання; букв. «розширення», «нагромадження»). Відтак, барокова «калістика слова» ґрунтується на згрупованих поняттях і

судженнях про гарний витвір словесного мистецтва, що входять до естетичного тезаурусу українського Бароко.

У підрозділі 2.2 – «Принцип софійності та “гносис ісихії” як змістові й конструктивні чинники тезаурусного конституювання» – наголошується, що принцип софійності в якості етнокультурного стрижня української ментальності усвідомлюється як синергійний вияв вищої Істини, Божественної Мудрості. Він обумовлює перетин естетико-етико-релігійного векторів барокової духовної культури.

На *естетико-художньому* рівні виявляється розуміння Софії-Премудрості як «радісної художниці», тобто як життєстверджуюче і калістичне начало софійності. Адже в художній свідомості вітчизняних барокових митців існувала тенденція творити «во славу Божу», «во славу Богородиці». Не зважаючи на часто переобтяжливу своєю пишністю мистецьку форму, зміст барокових творів часто концентрується навколо «краси святості», акцентуючи увагу на дидактично-повчальному, анагогічному (духовно-піднесеному) аспекті.

В естетичному тезаурусі принцип софійності конститує родову групу понять «гносис ісихії». Адже софійність світовідношення через вчення Святих Отців й ісихастські традиції утвердила онтологічне розуміння істини як модифікації прекрасного, що досягається безмовно, через душевне переживання. Гносис ісихії веде до недискурсивного «цільного» знання, до духовного самовдосконалення, до катарсичної зміни енергійного образу людини і, врешті-решт, до обоження. В контексті Бароко це відбувається через «естетику аскетизму» (В. Бичков), зокрема, у стані ісихії як духовної синергії (С. Хоружий).

У цій родовій групі тезаурусних понять присутнє і переживання святковості буття, яке так само має діалектичний зв'язок зі святістю людини, її «святівідношенням» (В. Личковах). Тобто, наші співвітчизники барокової доби глибоко відчували не тільки святковість, але й «святість» буття. Остання була ісихастським ідеалом людського життя, до якого потрібно було спрямовувати «умні» молитви, а православні святі, відтак, – це приклади («взірці») втілення софійного в сакральне, аскетичного – в калокагатійне «благолепіє», де святість ставала людським виявом піднесеної духовної Краси.

У підрозділі 2.3 – «Принцип синтетизму та “синергія серця” у тезаурусній систематизації барокового художнього мислення» – зазначається, що системостворюючим принципом барокового художнього мислення стає і синтетизм українського «святівідношення», пов'язаний із «синергією серця». В останній досягають єдності почуття, розум і віра, що забезпечує цілісний, духовно-чуттєвий характер барокового світовідношення і мистецтва. Внаслідок духовної синергетики вітчизняної барокової культури і виникає домінанта «серця» в естетичному тезаурусі як сутнісного вияву української етноментальності.

Глибока релігійність, поєднання кордоцентризму з раціоналізмом, синкретизм філософії, науки, мистецтва та релігії створюють таку істотну рису вітчизняного барокового мислення, як «раціональна чуттєвість», що жила «синергією серця», схильністю осягати світ через символічну метафору, – дотепом, «гострим розумом». В систематизації естетичного тезаурусу це виявляється у бінарній опозиції протилежностей, через патетику, антитетику та контраст; через «приточний» (*иносказательный*) спосіб пояснення, через мистецьку герменевтику з художнім виявленням буквального, алегоричного, анагогічного та морального рівнів розуміння тексту, через символізм та емблематику в мистецтві та культурі.

Принцип синтетизму виявляється в риторичі та поетиці внаслідок перетину семіосфери «красного слова» з його семантикою. Барокове концептивне поєднання кордоцентризму з раціоналізмом забезпечувало здатність схоплювати опозицію «земне-небесне», «профанне-сакральне» у їхній діалектичній єдності, естетично цілісно.

Третій розділ – «ЕМБЛЕМАТИЧНІСТЬ І СИМВОЛІЗМ В ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ "ЧЕРНІГІВСЬКИХ АФІН"» – присвячений місцю і ролі емблематики та символіки в естетичному тезаурусі діячів ЧЛФК і українського Бароко в цілому.

У підрозділі 3.1 – «**“Емблематичне мистецтво”, емблематичність та символізм в бароковому естетичному тезаурусі**» – зазначається, що мистецтво українського Бароко орієнтовано на синтетичну єдність аудіовізуального ряду, зокрема через символіку та емблематику художнього образу. В основу емблематичної барокової образності поезії та прозового слова покладено семіотику метафоричного мислення, а жилилися вони з поетико-риторичного жанру емблеми. Як відомо з барокових поетик, емблема складається з трьох частин: зображення, напису (девізу) та епіграматичного підпису (епіграми), в результаті взаємодії яких виникає естетичне значення емблеми.

«Емблематичне мистецтво» містить у своєму образно-понятійному тезаурусі надзвичайно велику за об'ємом світоглядну інформацію у порівняно невеликому за обсягом художньому форматі, збільшуючи долю змістовності у співвідношенні художній «зміст-форма». Емблематичність стає *засобом художньої виразності* і входить у бароковий тезаурус на понятійному та образно-сигніфікативному рівні, а через «раціональну чуттєвість» емблематичне мистецтво активізує евристичний потенціал людини на основі естетичних синтезів і синестезії в художньому мисленні. Наприклад, з'являються титульні сторінки (форти) книжок, переобтяжені зображеннями і написами («Труби словіс проповідних» та «Меч духовний» Лазаря Барановича, «Огородок Марії Богородиці» і «Вінець Христов» Антонія Радивиловського та ін.), які уможлилювали сприймати їх естетично.

В емблематизмі відношення «форми» до «змісту» визначалось художньою доцільністю співвідношення складових частин мистецького артефакту, з котрих у процесі творчості

конституювалась специфічна «форма» барокового художнього твору: літературного (поетичного та прозового), живописного (іконопис та портрет), графічного (гравюри, ілюстрації), і навіть архітектури (архітектоніка та декоративно-орнаментальне вирішення споруд і садово-паркового мистецтва). Наприклад, проаналізована у дисертації новгород-сіверська ікона «Покрова Богородиці» свідчить про домінування емблематичного принципу в культурі українського Бароко, зокрема в мистецтві іконографії. Прикметна вона й феноменом «ікони в іконі», що використовується також і в іконографії чернігівської «Єлецької Богородиці».

Підрозділ 3.2 – «Іконіка “саду” та естетична флористика в художньо-поетичній творчості діячів “Чернігівських Афіні”» – присвячений естетичному аналізу світоглядного концепту й художнього образу «сад», що був вельми поширеним по всій Європі у часи Бароко, в т.ч. і на вітчизняних теренах, зокрема у ЧЛФК.

Іконіка барокового «Саду» (образність світоглядного концепту і художнього образу «сад») естетизує бароковий тезаурус на основі «флористичних» елементів метафорики художньої творчості. *Естетика флористики* інтегрує в собі образні концепти: «крін у терні», «крін благоуханний», «троянди», «лілеї», «пажить», «квіти», «плоди», «дерево благоплідне», «вінець з квітів». Художній символ барокового «дивосаду» модифікується на «вертоград» (сад зачинений), «виноградник» (фруктовий сад) та «регулярний сад» (wirydarz). Останній поєднує в собі символічні образи «водограй» і «лабіринт».

У контексті іконіки саду виявлено, що в художньо-поетичній творчості ЧЛФК сигнатура Богородиці реалізується не тільки через образ-концепт «сад зачинений», але й через образ-концепт «виноградник» (фруктовий сад). Крім того, архетип «дивосаду» в бароковому дискурсі спрямований на софійне осмислення земної краси у поєднанні з красою духовною, що є вельми важливим для традиційного розуміння краси як «лепоти» (краси істинного, досконалого, доброго).

У духовній спадщині «Чернігівських Афіні» зображено ідеальний сад, де «земне» побудоване на зразок «небесного», де панує *симфонія* «земного» і «небесного». А вже Г. Сковорода у «Саду божественних пісень» змальовує два різновиди «саду», де «земне» і «небесне» протистоять один одному, а «земний сад» – це сад облудного світу, від якого потрібно «тікати». Ці ідеї українського Бароко відроджуються певним чином у добу Постмодерну, зокрема у неobarоковому концепті «Сад бажань» (М. Городова). Сучасний «земний сад» сповнений зваб та спокус, на які піддається людина, в серці якої вирують гріховні помисли і пристрасті.

У **підрозділі 3.3 – «Тезаурус поетичної творчості як «скарбниця» естетики дивовижного, “чудного-а-містеріального”»** – артикулюються «секрети» поетичної творчості українського Бароко на рівні лінгвостетичного аналізу віршованого і прозового твору. Зокрема, головний «секрет» полягає у глибокому відчутті «внутрішньої» форми поетичного слова, за допомогою якої реалізується бароковий принцип «зворушити-навчити-розважити» і формується

мальовнича образність, конститується художній образ у мистецтві «чудного-а-містеріального». Бароковий тезаурус естетики дивовижного («скарбниця», «молоко», «курйозна поезія», «штучка поетицька», «лабіринт», «художня риторика» тощо) містить величезний потенціал для будування різного роду образних концептів, в яких *барокова гармонія* «узгодженого неузгодженого» або «неузгодженого узгодженого» ґрунтується на *про-явленні «забутих уявлень»* (О. Потебня). Відтак, естетика дивовижного, впливаючи на духовно-почуттєву сферу барокового реципієнта, спрямована на його аналогічний перехід від «дольного» до «горнього», від «земного» до «небесного», від «профанного» до «сакрального».

Таким чином, в естетичних формах барокового тезаурусу часто виявляється семіосфера та естетосфера чудного-а-містеріального, як це було, зокрема, у літературно-мистецькій практиці представників ЧЛФК («Книга смерті», «Лютя Аполлонова», «Зодіак в народженні Панському» Лазаря Барановича, «Скарб похвали» Іоанікія Галятовського, «Молоко» Іоанна Величковського, «Іліотропіон» свт. Іоанна (Максимовича) та ін.). В цілому естетичний тезаурус українського Бароко складає «скарбницю» естетики дивовижного як історичну форму становлення вітчизняної протоестетики.

У Висновках узагальнено результати дослідження.

«Чернігівські Афіни» (ЧЛФК) є типовим репрезентантом культури українського Бароко, маючи своє архітектурне, музичне, образотворче середовище, філософські й літературні надбання. На основі аналізу духовної спадщини ЧЛФК є можливою реконструкція та конституювання естетичного тезаурусу українського Бароко, оскільки духовна спадщина «Чернігівських Афін» віддзеркалюється в його естетичному дискурсі. Через це здійснюється експлікація барокового естетичного тезаурусу з позицій сучасної естетики як філософської науки.

Естетичний тезаурус ЧЛФК складається з понять, художніх образів та мислеобразів, «концептів і перцептів», притаманних бароковій культурі України доби Гетьманщини. Реконструкція відбувається на основі лінгвоестетичного підходу до контент-аналізу духовної спадщини ЧЛФК: поетико-риторичного дискурсу (курси поетик та риторик, віршована та прозова спадщина: вірші, гомілії), музики (термінологія, церковний спів), образотворчого мистецтва (іконопис, мистецтво гравюри).

Конституювання та систематизація естетичного тезаурусу здійснюється шляхом виокремлення стиле- та системоутворюючих принципів: мімезису, софійності, духовного синтетизму та їх реалізації у бароковому художньому мисленні. Родові групи понять – «калістика слова» (краса висловлювання), «гносис ісихії» та «синергія серця» – стають змістовими і конструктивними чинниками тезаурусного конституювання та систематизації барокових образів і концептів.

Зокрема, краса висловлювання як модифікація прекрасного в калістиці слова досягається завдяки реалізації ідеї *decorum*'у як «доцільності», «відповідності», «співмірності» образу людському сприйняттю. Також краса висловлювання розуміється тут як гармонія «узгодженого неузгодженого» і «неузгодженого узгодженого» на основі кончатового принципу «гострого розуму». Поетико-риторичний принцип *movēre-docēre-delectāre* (схвилювати-навчити-розважити) виступає суттєвим дидактико-естетичним пріоритетом для тогочасних митців.

Родова група понять «гносис ісихії» в протоестетиці Бароко ґрунтується на містичному переживанні, на внутрішньому кордоцентричному спогляданні сакрального як «чудного-амістеріального». Забезпечуючи людині «відання істини», «стояння-в-істині» через таїну одкровення, ця Істина естетично «ви-світлює-ться», «про-світлює-ться» й *просвіщає* «внутрішню людину». Власне, Істина розкривається на рівні цільного, неартикульованого, недискурсивного знання («Слова»). «Гносис ісихії» веде до духовного самовдосконалення, до катарсичної зміни енергійного образу людини і, врешті-решт, до «обожнення» через «естетику аскетизму».

Системостворюючим принципом барокового художнього мислення стає духовний синтетизм українського «святівідношення», пов'язаний із «синергією серця». Ставлення до світу як до свята, єдність святкового і освяченого корениться в естетичній домінанті «серця». Барокове поєднання кордоцентризму з раціоналізмом («раціональна чуттєвість») забезпечувало здатність схоплювати бінарні опозиції «земне-небесне», «профанне-сакральне» у діалектичній єдності, естетично цілісно.

Барокові емблематичність і символізм є художніми засобами естетичної виразності, завдяки яким у мистецтві українського Бароко синтезуються в єдиний неподільний комплекс семіосфера, семантосфера та естетосфера, наявні в художньому образі. Емблематичне мистецтво тісно пов'язане зі Словом, що впливає на його анагогічну функцію та діалогізм, конституюючи спільний релігійно-естетичний тезаурус. Мистецтво українського Бароко досягає вищої тезаурусної наповненості саме в «емблематичному мистецтві», яке, як у справжньому саду, «рясніє» художніми алегоріями, символами та концептами («труби Судного Дня», «меч духовний»; птах Фенікс; метелик, що кружляє над палаючою свічкою; журавель, що стоїть на одній лапі, а в іншій тримає камінець; гора Олімп та ін.).

В естетичний тезаурус українського Бароко входить також світоглядний концепт і художній образ «Сад», який виконує функцію естетизації філософського, проповідницького чи поетичного тексту (Лазар Баранович, Іоанікій Галятовський, Лаврентій Крцонович, Іван Орновський, Антоній Радивиловський). У зв'язку з цим топос барокового «дивосаду» сполучається з елементами «естетики флористики», де він модифікується на «вертоград» (сад зачинений), «виноградник» (фруктовий сад) та «регулярний сад» (*wiryardz*), що мають у собі символічні образи «водограй» і «лабіринт». У тезаурусі барокової естетичної флористики

складовими компонентами «дивосаду» можуть бути: «крін у терні», «крін благоуханний», «троянди», «лілеї», «пажить», «квіти», «плоди», «дерево благоплідне», «вінець з квітів». Тезаурусні складові барокового «дивосаду», як показує аналіз духовної спадщини ЧЛФК, спрямовані на розкриття ідеалів «нового Адаму» та «святості», людської досконалості та краси через естетику дивовижного, суть якої полягає в тому, що через тезаурусну образність «кончето» бароковий митець створював художню реальність, якій притаманний модус «чудного-а-містеріального». Наприклад, концепт Лазаря Барановича «порфірянське дерево»–людина–«зворотне дерево» розкриває приховану суть образу-символу «квітучий праведник».

Отже, реконструйований, конституйований і систематизований естетичний тезаурус «Чернігівських Афінів» виявляє духовну сутність українського Бароко, яка криється у поєднанні релігійного, онтологічного вимірів людської екзистенції з художньо-естетичним виміром, створюючи їх синтез та формуючи протоестетику українського Бароко. У такий спосіб релігійно-світоглядний «зміст», сповнений сакральності-духовного сенсу, набуває чуттєво-виразних естетичних «форм», згідно з настановами барокової риторики, поезики та мистецтва.

У дисертаційному дослідженні, таким чином, отримала розвиток концепція естетичної думки українського Бароко як «протоестетики», тезаурус якої є імпліцитно присутнім в «концептах і перцептах» барокової культури і мистецтва. Виконана реконструкція, конституювання й систематизація естетичного тезаурусу має подальші наукові перспективи: розширення тезаурусного поля вивчення духовної спадщини «Чернігівських Афінів» та інших регіональних центрів українського Бароко; аналіз барокової емблематики і символіки у процесі переходу вітчизняної естетичної думки від донаукового до власне наукового періоду, зокрема від бароко до необароко в контексті українського постмодернізму.

Основні положення дисертації представлено у таких публікаціях:

1. Загорулько М. А. Естетичний тезаурус Чернігівського літературно-філософського кола в контексті ідей українського Бароко / М. А. Загорулько // Історія української естетичної думки [кол. моногр.] / За ред. В. А. Личковаха. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – С. 132–140. – 0,75 др. арк.
2. Загорулько М. А. Естетичний тезаурус українського Бароко (на матеріалах духовного спадку «Чернігівських Афінів») / М. А. Загорулько // Культура народів Причорномор'я: Научн. журнал. – Вып. № 265. – Симферополь : Таврич. нац. ун-т им. В. И. Вернадского, Межвуз. центр «Крым», 2013. – С. 187–192. – 0,5 др. арк.
3. Загорулько М. А. Краса «внутрішньої людини» в духовній культурі українського Бароко / М. А. Загорулько // Вісник Прикарпатського ун-ту. – Серія: Філософські і психологічні науки. – Вип. 17. – Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2013. – С. 185–189. – 0,5 др. арк.

4. Загорулько М. А. Принцип софійності в тезаурусному конституюванні естетичної думки українського Бароко / М. А. Загорулько // Філософські дослідження: Зб. наук. пр. Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля. – Вип. № 18. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – С. 158–168. – 0,8 др. арк.

5. Загорулько М. А. Чернігівське літературно-філософське коло в реконструкції українських барокових естетичних поглядів / М. А. Загорулько // Вісник Черкас. ун-ту: Наук. журн. – Серія Філософія. – Вип. № 11 (264). – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2013. – С. 91–98. – 0,8 др. арк.

6. Загорулько М. А. Візуальна поезія крізь призму часу: від бароко до необароко / М. А. Загорулько // Вісник нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв: Наук. журн. – К. : Міленіум, 2010. – №. 1. – С. 39–44. – 0,6 др. арк.

7. Загорулько М. А. Религиозно-эстетические идеи отечественного Барокко в духовном творчестве и подвижничестве святителя Иоанна (Максимовича) / М. А. Загорулько // XXIII Ершовские чтения: межвуз. сб. науч. ст. / Ишимский гос. пед. ин-т им. П. П. Ершова / отв. ред. Л. В. Ведерникова. – Ишим : Изд-во ИГПИ, 2013. – Ч. 2. – С. 97–100. – 0,4 др. арк.

8. Загорулько М. А. Трансформации поэтики Аристотеля в эстетической мысли украинского Барокко / М. А. Загорулько // Поліфонія діалогу в постсучасній культурі : зб. наук. пр. / [упор. : С. М. Садовенко, Л. В. Терещенко-Кайдан]. – К. : НАКККіМ, 2013. – С. 63–66. – 0,35 др. арк.

9. Загорулько М. А. Мімезис у християнському способі життя / М. А. Загорулько // Мультиверсум : Філософський альманах / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; Гол. ред. Лях В. В. – Спецвипуск. – К., 2012. – С. 227–230. – 0,3 др. арк.

10. Загорулько М. А. Парадигма софійності в естетичному тезаурусі Чернігівського літературно-філософського кола (2-га пол. XVII – 1-ша пол. XVIII століття) / М. А. Загорулько // Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – Вип. 95 / Треті Кулішеві читання з філософії етнокультури / За ред. проф. В. А. Личковаха. – Чернігів : ЧДПУ, 2011. – С. 187–191. – 0,5 др. арк.

11. Загорулько М. А. Емблематичність як засіб художньої виразності в поезиці «Чернігівських Афінів» / М. А. Загорулько // Вісн. Чернігів. держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – Вип. 75 : Другі Кулішеві читання з філософії етнокультури / За ред. проф. В. А. Личковаха. – Чернігів : ЧДПУ, 2010. – С. 131–134. – 0,4 др. арк.

12. Загорулько М. А. Православная аскетика в барочном возрождении исихастских традиций на Украине (на примере «Черниговских Афин» и прп. Паисия Величковского) / М. А. Загорулько // Культура как вид человеческого бытия и познания : сб. матер. Всерос. науч. конф. с междунар. участием в ИГПИ им. П. П. Ершова (22-23 ноября 2013 г.; г. Ишим) / науч. ред. В. И. Полищук. – Ишим : Изд-во ИГПИ им. П. П. Ершова, 2013. – С. 170–176. – 0,7 др. арк.

13. Загорулько М. А. Синергія «Серця» у тезаурусній систематизації барокового художнього мислення / М. А. Загорулько // «Дні науки філософського факультету – 2013» : Міжн. наук. конф. (2013 ; Київ) [матер. доп. та вист.] / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ : ВПЦ «Київський університет», 2013. – Ч. 4. – С. 20–22. – 0,25 др. арк.

14. Загорулько М. А. Емблематичне мистецтво і курйозна поезія у візуальному просторі українського Бароко / М. А. Загорулько // Візуальність в українській культурі: Статус. Динаміка. Контексти. – Матеріали третьої Всеукр. наук.-практ. конф. (9-10 жовт. 2013 р.) / Черкас. обл. худож. музей. – Черкаси : Вид-во «Брама-Україна», 2013. – С. 56–58. – 0,25 др. арк.

15. Загорулько М. А. Принцип «гострого розуму» в поетиці «Чернігівських Афіні» / М. А. Загорулько // Дні науки філософського факультету – 2010 : Міжнар. наук. конф. (21-22 квіт. 2010 р.). – Матеріали доп. та вист. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2010. – Ч. V. – С. 20–22. – 0,3 др. арк.

16. Загорулько М. А. Риторичне мистецтво ампліфікації і поняття *decorum* в духовній спадщині «Чернігівських Афіні» / М. А. Загорулько // Дні науки філософського факультету – 2014. – Міжн. наук. конф. (15-16 квіт. 2014 р.) : [матеріали доп. та вист.] / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2014. – Ч. 2. – С. 73–76. – 0,3 др. арк.

АНОТАЦІЯ

Загорулько М. А. Естетичний тезаурус Чернігівського літературно-філософського кола доби українського Бароко. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.08 – естетика. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України. – Київ, 2014.

У дисертації досліджується естетичний тезаурус Чернігівського літературно-філософського кола («Чернігівські Афіни») у контексті ідей українського Бароко. Реконструкція, конституювання й систематизація естетичного тезаурусу проводиться на засадах культурно-історичного та лінгвоестетичного підходів до контент-аналізу духовної спадщини «Чернігівських Афіні».

Виокремлюються основоположні стиле- та системоутворюючі принципи, на основі яких генеруються родові групи понять: «калістика слова», «гносис ісихії», «синергія серця», «раціональна чуттєвість». Тезаурусна систематизація образів і понять розкриває особливості художнього мислення та духовно-чуттєву культуру доби українського Бароко на сучасному теоретичному рівні, поглиблює розуміння барокової протоестетики як важливого етапу розвитку української естетичної думки в її переході від донаукового до наукового періоду.

Ключові слова: історія української естетики, протоестетика Бароко, естетична думка, естетичний тезаурус, поетика, риторика, мімезис, емблематичне мистецтво, «Чернігівські Афіни».

АННОТАЦИЯ

Загорулько М. А. Эстетический тезаурус Черниговского литературно-философского круга эпохи украинского Барокко. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.08 – эстетика. Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, МОН Украины. – Киев, 2014.

В диссертации исследуется эстетический тезаурус Черниговского литературно-философского круга («Черниговские Афины») в контексте идей украинского Барокко, в котором раскрываются особенности художественного мышления и духовно-чувственный компонент отечественной барочной культуры. ИмPLICITное существование эстетической мысли в культуре исследуемой эпохи апеллирует к теоретико-понятийному поиску и реконструкции, конституированию, а также систематизации понятийно-категориального аппарата, ее тезауруса как совокупности художественных образов, мыслеобразов, концептов и перцептов.

Теоретическое обоснование самого понятия «эстетический тезаурус» закладывает концептуальные основы его использования для анализа эстетосферы «Черниговских Афин» эпохи украинского Барокко. Последняя формируется на пересечении искусства и религии как основных векторов духовной культуры Украины XVII-XVIII вв., для которой характерно единство светского и церковного, взаимодействие религии, философии, морали и искусства.

Для реконструкции, конституирования и систематизации эстетического тезауруса как понятийно-категориального пространства эстетосферы Барокко используется культурно-исторический и лингвоэстетический подходы. Воспроизведение эстетического тезауруса «Черниговских Афин» (Лазарь Баранович, Иоаникий Галатовский, Лаврентий Крщонович, свт. Иоанн (Максимович) и др. как типичные представители украинского Барокко) проводится на основе анализа поэтико-риторического дискурса, а также произведений религиозно-философского характера, проповедей, эпистолярного и стихотворного наследия, отдельных примеров книжной графики и иконографии.

Выявление основополагающих стилевых и систематизирующих принципов – мимезиса, софийности, духовного синтетизма – позволяет реконструировать эстетический тезаурус отечественной барочной протоэстетики, генерируя родовые группы понятий: «каллистика слова», «гносис исихии», «синергия сердца», «рациональная чувственность».

В ходе исследования поэтико-риторического дискурса «Черниговских Афин» обнаружены модификации искусства «красного слова» (достоинство, изысканность, привлекательность/прелестность), пути их достижения (через реализацию идеи decorum'a и принципа movēre-docēre-delectāre, т.е. «взволновывать-обучать-развлекать», а также мимезиса, имеющего изобразительно-выразительный характер) и понятийного осмысления (гармония

«согласованного несогласованного» и «несогласованного согласованного» на основе концептивного мышления; «красота мысленного», привнесенная красота, милозвучность).

Принцип софийности и «гносис исихии» определяют содержательные и конструктивные факторы тезаурусного конституирования. Принцип софийности пронизывает искусство гомилетики, иконографию, искусство книжной гравюры и поэзию, выходит на мировоззренческую мотивацию «жизни-в-истине». Раскрытие Истины на уровне цельного, недискурсивного знания («Слова») происходит на основе родовой группы понятий «гносис исихии» через эстетику аскетизма, связанную с изменением энергийного образа человека, духовной красотой, красотой святости.

Еще одним системообразующим принципом барочного художественного мышления является духовный синтетизм украинского «святоотношения» как единства святого и праздничного, в основании которого находится эстетическая доминанта «сердца». С последней связано конституирование родовой группы понятий «синергия сердца» и «рациональная чувственность» (характеризируют способность «духовного сердца» чувствовать и давать оценку, постигать мир через символическую метафору, «острый ум», кончетто, гибкость ума).

Искусство украинского Барокко достигает наивысшего тезаурусного наполнения в эмблематическом искусстве, активизирующем эвристический потенциал человека на основе эстетических синтезов и синестезии в художественном мышлении. Отношение барочной формы произведения искусства к его содержанию решается с помощью искусства амплификации (расширения, раскрытия) и чувства меры, чтобы с точки зрения эстетической целесообразности ясно и исчерпывающе передать нужный смысл. Эмблематизм и символизм становятся средствами художественно-эстетической выразительности в искусстве и эстетосфере Барокко.

В ходе проведенного анализа художественно-поэтического творчества «Черниговских Афин» утверждается, что иконика барочного «Сада» (образность мировоззренческого концепта и художественного образа «сад») эстетизирует барочный тезаурус на основе «флористических» элементов метафорики художественной образности, а также ориентирована на осмысление земной красоты в единстве с красотой духовной.

Анализ тезауруса поэтического творчества как «сокровищницы» эстетики удивительного, «чудного-а-мистериального» (Г. Сковорода) артикулирует «секреты» украинского Барокко на уровне стихотворного и прозаического произведения: глубокое чувство «внутренней» формы поэтического слова, с которым связано про-явление «забытых представлений» (А. Потебня). Эстетический тезаурус украинского Барокко составляет «сокровищницу» эстетики удивительного как историческую форму становления отечественной протоэстетики.

Тезаурусная систематизация образов и понятий культуры украинского Барокко углубляет понимание барочной протоэстетики как важного этапа развития украинской эстетической мысли в ее переходе от донаучного к научному периоду.

Ключевые слова: история украинской эстетики, протоэстетика Барокко, эстетическая мысль, эстетический тезаурус, поэтика, риторика, мимезис, эмблематическое искусство, «Черниговские Афины».

SUMMARY

Zagorulko M. A. Aesthetic Thesaurus of the Chernihiv Literary and Philosophical Circle of the Ukrainian Baroque Epoch. – Manuscript.

The study to achieve Philosophy Candidate degree with specialization in 09.00.08 – Aesthetics. – Kyiv National Taras Shevchenko University. – Kyiv, 2014.

Reconstruction, constitution and systematization of the aesthetic thesaurus is performed on the basis of cultural and historical, as well as lingual and aesthetical approaches to the content-analysis of ‘the Chernihiv Athens’ spiritual heritage. The stylistic and systematizing fundamental principles are found out, that helps to constitute the following groups of notions: “callistics of the word”, “gnosis of isichia”, “synergy (synergeia) of the heart”, “rational sensuality”. The thesaurus systematization of images and notions reveals the peculiarities of poetical thinking, spiritual and sensuous culture of the Ukrainian Baroque epoch from the modern theoretical point of view that deepens understanding of the baroque proto-aesthetics as an important stage of the development of the Ukrainian aesthetic thought in its passway from before-scientific to scientific stage.

Key-words: history of the Ukrainian aesthetics, proto-aesthetics of the Baroque, aesthetical thought, aesthetic thesaurus, poetics, rhetorics, mimesis, the emblematic art, “The Chernihiv Athens”.